

הרב יהודה-הרצל הנקין

סכנתא או איסורא בהלכות תשמיש*

ראשי פרקים:

- א. הגבלות על דיון בנושאים רגישים
- ב. איסור תשמיש לאור הנר – מנהג בגדד
- ג. מיעוט הקדושה
- ד. איסור הלכתי או סיכון רפואי
- ה. מחלוקת ר' יוחנן בן דהבאי וחכמים
- ו. מחלוקת ראשונית להלכה
- ז. כשיש צדדים נוספים להקל

א. הגבלות על דיון בנושאים רגישים

הלכות תשמיש המיטה עומדות ברומן של עולם אבל רבה העזובה בקרב הארץ ומעטים מתעמקים בהלכות אלה, ואינן עולות לדיון על שולחן מלכים. כבר בימי הגמרא היתה רתיעה מלשאול בענינים אלה, ועיין במסכת כתובות דף ח' עמוד א' ובט"ז בורה דעה סימן קכ"ד סעיף קטן א' לענין הוצאת דבר נבלה מן הפה. ואמרו במסכת ברכות דף ס"ב עמוד א', רב כהנא על גנא תותיה פורייה דרב, שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו וכו' פי' ששימש מיטתו, אמר ליה כהנא הכא את פוק דלאו אורח ארעא, אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך עכ"ל. יותר היה לו לרב כהנא לשאול את רבו ישירות איך הוא מתנהג בשעת תשמיש, אך לאו אורח ארעא לשאול על זה ולכן לא שאל.

ואל תשיבני ממסכת נדרים דף כ' עמוד ב' ששפיר שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין, אמרה להם אינו מספר עמי לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה, וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח וכו' עכ"ל. אדרבה, שם הקפידו שלא לשאול במפורש על עניני תשמיש ורק היא השיבה להם כן על דעת עצמה, וגם נקטה לשון מוסווה, ונוסחת הגמרא עיקר ושלא כגרסת מסכת כלה ששאלו אותה בהדיא מפני מה בניך יפים ובשעת תשמיש מהו אצלך עכ"ל. ועוד נראה שאין כאן מחלוקת, כי במסכת כלה אמרה להם לא היה מספר עמי וכו' עכ"ל בלשון עבר וי"ל שכבר היתה זקנה ואולי אף נתאלמנה, וכן מסתבר כי אילו היה רבי אליעזר בחיים מהיכי תיתי שישאלו אותה לפניו. מה שאין כן לפי הגמרא שנקטה לשון הווה אינו מספר עמי וכו' עכ"ל וזה היה בצעירותה קודם שבלתה, לכן שאלו אותה מפני מה בניך

* ראה מש"כ הרב יועזר אריאל, נוכחות הבעל בחדר לידה, לעיל עמ' 333-340. -- העורך.

יפיפין ולא הזכירו תשמיש בהדיא, כי בודאי אין זו דרך ארץ לשאול איש או אשה כיצד הוא נוהג בהווה בשעת תשמיש והוי כיסופא.

גם מסיבה נוספת נתמעט העיסוק בהלכות תשמיש, כי ברוב מקצועות ההלכה גדול כוח המנהג, אם להכריע בין דעות שונות בדרך של פוק חזי מאי עמע דבר ואם להציג סתירות לכאורה בין מה שנפסק לבין מה שנהוג, וסתירות אלה גורמות להעשרת ההלכה על ידי חידוד מושגים וחילוקים ושאר שערי תירוצים שאינם ננעלים. ואילו בעניני תשמיש ליכא פוק חזי, כי הדברים נעשים בחדרי חדרים ומאן ידע ואינו מן הצניעות לחקור אחריהם. אמנם לשאול באופן אלמוני על ידי שאלונים כנהוג היום בעלמא נראה דשפיר דמי גם בעניני תשמיש, כי אין בזה כיסופא ולא פריצות, אך טרם הלכו בדרך זו בשום תחום הלכתי.

ב. איסור תשמיש לאור הנר – מנהג בגדאד

ידוע לי על רק מנהג חריג אחד בעניני תשמיש המיטה שנדון על ידי הפוסקים, שבעיר בגדאד בנישואין עם בתולה נהגו לשמש לילה ראשונה לאור הנר. בשו"ת תורה לשמה סימן ק"ד הצדיק את המנהג והעלה כי כיון שהאשה אינה בהריון ולא תתעבר מאותה ביאה ולכן אין סכנה שהמזיקים יזיקו לוולד, אך דבריו נפלאים כי סמך על דברי האר"י לגמרי שהשימוש לאור הנר הוא ענין סכנתא והתעלם מלשונות הש"ס והפוסקים שהוא ענין איסורא עיי"ש, וכבר השיג עליו בשו"ת משנה הלכות חלק ד' סימן קצ"ז. ובשו"ת תורה לשמה בסימן ק"ה נשאל על זה בעצמו שלפי דבריו יהיה מותר לשמש לאור הנר עם ילדה או עקרה או מינקת או זקנה כל שאינה באה לידי הריון, והשיב שבאלה יש איסור מן הגמרא במסכת נדה דף י"ז.

ולפי זה הדרא קושיא לדוכתא שייאסר גם מנהג בגדאד בלילה הראשונה מכוח אותה הגמרא, ברם בסימן ק"ד ביאר שטעם המנהג הוא כדי שהבעל יוכל לראות דם בתולים בנקל ולא יהיה לכו נוקפו שמא היא בעולה, מה שאין כן בשימוש עם קטנה ומעוברת וכו' כאשר אין שם השיקול של דם בתולים אסור לשמש לאור הנר. ובשו"ת משנה הלכות תירץ בדומה לזה שהנהיגו לבעול בתולה לאור הנר נגד הרמאים שלא ינסו להציג בעולה כבתולה על ידי תחבולות, וכיוון מדעתו לדעת שו"ת תורה לשמה כי לא ראה את השו"ת אלא רק את קיצור הדברים שבספר בן איש חי חלק ב' פרשת וירא בסוף ההלכות, ושם לא הוזכר דם בתולים. גם בשו"ת ציץ אליעזר חלק י' סימן י"ג ובאוצר הפוסקים בסימן כ"ה נראה שראו רק את הספר בן איש חי.

נמצא שלדעת שו"ת תורה לשמה ושו"ת משנה הלכות יש כוח לחכמי מקום אחד להנהיג היתר זמני לשמש מיטתו לאור הנר, והוא חידוש. ויש לבאר על פי הטעמים השונים שנאמרו במסכת נדה שם באיסור השימוש

ביום או לאור הנר, והארכת בתשובה ואכ"מ. ועיין בספר מתן בסתר על מסכת נדה שם, ורק מה שציינן למהר"ע שבמרדכי איני יודע מקומו.

ג. מיעוט הקדושה

ועוד זאת בשלישית משום הכי נתמעט העיסוק בהלכות אלה לע"ד, כיון שהתשמיש הוא ענין של קדושה יתירה כמו שהאריך בזה בספר בעלי הנפש בשער הקדושה ובטור ושל"ה וספר חרדים ושאר מחברים, ומי ירצה להצטייר כמי שממעט בקדושה? יש מרחק רב בין מה שנכתב בספרים לבין מה שמצוי אצל רוב העם, והמורה נדרש לתפוס בכמה קולות או להעלים עין ולכן רבים נמנעים מלהתעסק בהלכות אלה, והם את נפשם הצילו. ראיתי ספר חשוב בתחום הרפואה וההלכה שהביא מדברי האחרונים ושאל את פי גדולי זמננו בכל סעיף וסעיף בד' חלקי השולחן ערוך שיש לו שייכות כלשהי לבריאות ולרפואה, זולת הלכות תשמיש המיטה שבאורח חיים סימן ר"מ ואבן העזר סימן כ"ה שאותן השמיט לגמרי.

ד. איסור הלכתי או סיכון רפואי

והנה בכמה אופני תשמיש שמנעו חז"ל יש לברר האם המניעה היא משום גדרי בריאות ורפואה או משום איסור והיתר. וכבר נחלקו בזה התנאים בענין תשמיש לאור הנר, כי במסכת פסחים דף קי"ב עמוד ב' תניא העומד בפני הנר ערום הוי נכפה והמשמש מיטתו לאור הנר הויין לו בנים נכפין עכ"ל הרי שמשום סכנה נגעו בו. וכן משמע במסכת כלה וז"ל, המשמש מיטתו מעומד אוחזתו אחילו וזו היא אש של עצמות ואיזו היא רפואתו וכו', המשמש מיטתו לאור הנר הויין לו בנין נכפין, המשמש מיטתו מיושב אוחזתו דלריא ואיזו היא רפואתו וכו' עכ"ל, שכלל את המשמש לאור הנר בין שאר כל ענייני סכנות ורפואות. ובמסכת גיטין דף ע' עמוד א' תנו רבנן, הבא מבית הכסא אל ישמש וכו' ואם שימש הויין לו בנים נכפים עכ"ל הרי שבנים נכפים הם ענין סכנתא, וכן כתב בספר הרוקח סימן שי"ז שאסור לשמש לאור הנר שלא יהו בניו נכפין עכ"ל, ועיין בהקדמת הזוהר (עמוד 28) שתלה במזיקין. ומפורש בסמ"ק מצוה רפ"ה שכתב, לא יסתכל ולא ינשק ולא ישמש שלא כדרכה וכו' וכל זה מידת חסידות פן יבואו הילדים לידי מום אבל לא לשורת הדין עכ"ל ובספר ארחות חיים בהלכות כתובות העתיק סיום לשון הסמ"ק, הרי שעל פי דין מותר לגמרי ורק משום סכנה לילדים נגעו בו. וקשה, כיון שגורם לילדים להיות בעלי מומים למה מותר? וצ"ל לדעתם שאינו אלא חשש רחוק.

ואילו במסכת נדה דף ט"ז עמוד ב' תנו רבנן אע"פ שאמרו המשמש מיטתו לאור הנר הרי זה מגונה וכו' עכ"ל, הרי שמשום גנאי נגעו בו והוא ענין איסורא. וכן הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פרק כ"א הלכה ט' ובשלחן ערוך

לא הזכירו בנים נכפים, והרמב"ם מחלק בין איסורים אותם כתב בהלכות איסורי ביאה, לבין עניני רפואה ושמירת הגוף אותם כתב בהלכות דעות פרק ד' הלכה י"ט עיי"ש. גם עיין במסכת נדה דף י"ז עמוד א' שאמר רב חסדא אסור לאדם לשמש מיטתו ביום שנאמר ואהבת לרעך כמוך וכו', אמר רב הונא ישראל קדושים הם ואינם משמשים מיטותיהם ביום עכ"ל ולדעת שניהם הוי איסורא ולא סכנתא. והגם שדיברו שם לענין לשמש מיטתו ביום ולא בתשמיש לאור הנר, בגמרא שם הקשו מן האחד על השני ומוכח שדין שניהם שווה וכן כתב הר"ן על הרי"ף במסכת ביצה דף כ"ב עמוד א' וכן פרשו האחרונים.

והנה במסכת נדרים שם, אמר רבי יוחנן בן דהבאי ד' דברים סחו לי מלאכי השרת, חיגרין מפני מה הויין מפני שהופכים את שולחנם, אילמים מפני מה הויין מפני שמנשקים על אותו מקום, חרשים מפני מה הויין מפני שמספרים בשעת תשמיש, סומין מפני מה הויין מפני שמסתכלים באותו מקום עכ"ל, וממה שאמר עליו אמימר שמלאכי השרת בקיאים בצורת הוולד מבואר שמייירי בהולדת בנים בעלי מומים וכמו בברייתא בפסחים הנ"ל. והוא לפי מה שסברו כולי עלמא בימי חז"ל ועד לתקופת האחרונים שמעשים ומחשבות והסתכלות בשעת תשמיש עושים רושם בוולד.

ולכאורה מפורש כן בפרשת ויצא במעשה יעקב והמקלות. איברא אפילו היה הדבר כן, עדיין י"ל שנשתנה הטבע כמו בהרבה עניני רפואה ומציאות¹.

ברם יש לדחות את הראיה מהכתוב לפי מה שהקשיתי בפרושי "חיבה יתירה" על התורה, מאיזה טעם האריכה תורה כל כך בפרטי המקלות והעמדתם, וכי להורות אופן גידול בהמות היא באה? ובפרט שדרך הכתוב לקצר. ועוד קשה כי יעקב עצמו אמר ויצל אלקים את מקנה אביכן ויתן לי עכ"ל, הרי שלא המקלות הם שגרמו².

ותירצתי שהיא הנותנת כי לא האמין במקלות, אלא שחייב אדם לפעול בדרך הטבע על פי הידע של דורו ולא לסמוך על הנס אף שיודע שהידע אינו מספיק, ולכן האריך הכתוב. ואיך שלא יהיה, האמונה שעל ידי מעשים בשעת תשמיש נולדים בעלי מומים היתה נפוצה גם בין חכמי היוונים ואומות העולם עד לפני כמה מאות שנה. ועיין במנורת המאור נר ג' כלל ו' חלק ו' פרק ד' (סימן קפ"ד) שהאריך שכוונת החיבור מציירת ציור הוולד ללא ספק, וכן נראה בבראשית רבה פרשה ע"ג אות ט' ועוד מאגדות חז"ל. ודברים אלה אין לאומרם היום בפני ע"ה.

1. ראה: מ' הלפרין, מדע ורפואה בתלמוד – קבלה או אקטואליה, **אסיא** ע"א-ע"ב (י"ח ג-ד) תשס"ג 90-102. -- העורך.
2. ראה יהודה פליקס, תורשה בפרשת יעקב והכבשים, **תחומין ג**, 461-472 (תשמ"ב). -- העורך.

ה. מחלוקת ר' יוחנן בן דהבאי וחכמים

במסכת נדרים שם אמר רבי יוחנן, זו דברי יוחנן בן דהבאי אבל אמרו חכמים אין הלכה כיוחנן בן דהבאי אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה, משל לבשר הבא מבית הטבח רצה לאכלו במלח אוכלו, צלי אוכלו, מבושל אוכלו, שלוק אוכלו עכ"ל. והיה ראוי לפרש שר' יוחנן בן דהבאי איסורא קאמר ולא סכנתא, וחז"ל הם שאסרו לעשות מעשים אלה והם אמרו על דרך הקללה שראוי שייענשו על ידי הולדת בנים בעלי מומים, ולא שבאמת נולדים כן ושלא ככל הנ"ל. וזהו שאמר אמימר, מאן מלאכי השרת רבנן דאי תימא מלאכי השרת ממש אמאי אמר רבי יוחנן אין הלכה כמלאכי השרת, הא אינהו בקיאי בצורת הוולד טפי עכ"ל כלומר שאינו ענין טבעי כי אז מלאכי השרת בקיאים בטבע יותר ממנו, אלא הוא עניין גזירת ואיסור חכמים. וניחא שלא נחלקו במציאות שר"י בן דהבאי סובר שדברים אלה גורמים למומים ורבי יוחנן סובר שאינם גורמים למומים.

ו. מחלוקת ראשונים להלכה

לדינא נחלקו הראשונים, לדעת הראב"ד בספר בעלי הנפש בשער הקדושה והובא בטור אבן העזר סימן כ"ה, לא התירו אלא הפיכת השולחן בלבד וכמעשה שהובא בגמרא שם ההיא דאתאי לקמיה דרבי, אמרה לו רבי ערכתי לו שלחן והפכו, אמר לה בתי תורה התירתיך ואני מה אעשה לך עכ"ל, מה שאין כן בשאר הדברים שמנה ר"י בן דהבאי גם חכמים אוסרים. וכן יש לדייק במרדכי בהלכות נדה רמז תשל"ב וכן הוא בספר אהל מועד שער איסור והיתר דרך י' נתיב ט' (דף ל"ב עמוד ב). והוסיף הראב"ד שהמסתכל באותו מקום עובר על והצנע לכת עם אלוקיך והנושק באותו מקום עובר גם על לא תשקצו את נפשותיכם עי"ש, כי המניעה בדברים אלה אינה משום בריאות ורפואה בלבד אלא איסורא קאמר ואינו תלוי בהולדת בעלי מומים. לפי זה צריך להבין למה כתב בענין המסתכל והמנושק באותו מקום שאין נדון עליו דין חמור עכ"ל, והלא הנישוק הוי איסור דאורייתא לדעתו? וצ"ל שמכל מקום אין בו דין מלקות כיון שהוא לאו שבכללות, או שמירי בבל תשקצו מדרבנן.

הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פרק כ"א הלכה ט' אינו סובר כהראב"ד שהרי כתב ומנושק בכל אבר שירצה עכ"ל ומשמע שגם אותו המקום בכלל ההיתר, הגם שסיים שכל זה אינו מידת חסידות ועיין בפרוש הר"י קאפח שם, וכן הוא בספר הכלבו סימן ע"ה. וביאר הרמב"ם בפרושו למשנה בסנהדרין פרק ז' וז"ל, כבר רצה אחד החכמים לקבוע שיש בזה מן הגנאי שיהא האדם עושה עם אשתו מעשים אלו וכו' כגון מה שהזכרנו משכב הפוך ונישוק מקומות מסויימים בגוף וכיצוא בזה, אמרו חולקים עליו

וחכמים אומרים כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה ופסק התלמוד בזה הלכה כחכמים עכ"ל, הרי שהנישוק בכל המקומות מותר על פי דין. וכן דעת הר"א אב"ד חמיו של הראב"ד בספר האשכול חלק א' פרק כ"ו עמוד 61 שפירש שארבעת מאכלי הבשר שבמשל שהם מלוח, צלי, מבושל ושלוק הם כנגד ד' הדברים שאסר ר' יוחנן בן דהבאי, וכן הוא בספר האשכול הוצאת אלבעק חלק א' עמוד 96. גם רבנו אברהם מן ההר במסכת נדרים שם פירש שמה שאמר רבי יוחנן זו דברי ר"י בן דהבאי וכו' קאי גם על הסיפור וההסתכלות, ואף שלא הזכיר נישוק פשוט שקאי גם עליו. וכבר הבאתי דברי הסמ"ק והארחות חיים שמותר לפי שורת הדין.

ודעת השלחן ערוך, הגם שבבית יוסף באבן העזר שם דייק ברמב"ם כנ"ל אבל באורח חיים שם סעיף ד' העתיק את דברי הראב"ד שאסור להסתכל באותו מקום וכל שכן לנשק, אך לא הביא חבל הראשונים הנ"ל. והרמ"א לא הגיה שם אבל נראה שסמך על מה שכתב באבן העזר סימן כ"ה סעיף ב' שיכול לעשות באשתו מה שירצה וכו' ומנשק בכל אבר שירצה עכ"ל כדעת החולקים על הראב"ד, וכן הבין הגר"א בדברי הרמ"א ושלא כבית שמואל שם, ברם הגר"א עצמו פסק כראב"ד וכן סתמו האחרונים.

ז. כשיש צדדים נוספים להקל

כל זה לגבי הסתכלות וכו' לקראת תשמיש או בשעתו, אבל כשיש עוד צדדים להקל לע"ד פשוט לסמוך על הרמב"ם והאשכול והסמ"ק ור"א מן ההר והארחות חיים והכלבו. ומכאן לשו"ת בני בנים חלק א' סימן ל"ג עמוד ק"ו בעניין נוכחות הבעל בחדר הלידה, ונדפס גם כמאמר ב"אסיא" בתשל"ז, שכתבתי שיש לבעל לשמור את עצמו מלהסתכל ואם נמצא שאינו יכול להישמר עדיין אין זה עומד בפני פיקוח נפש עיי"ש. ולפי האמור אפילו אם הסתכל לא עבר איסור לדעת הרמב"ם וחבל ראשונים הנ"ל, ולכן אין לאסור להיות נוכח בשעת הלידה בגזרה שמא יסתכל. ונראה שגם הראב"ד יודה, כי כיון שכוונת הבעל לראות את יציאת הוולד שהיא מפלאי הבריאה ורק ממילא רואה גם את ערות אשתו לא שייך בזה הצנע לכת, וגם אין הערוה כצורתה ולא אתי לאחלופי להסתכל שלא בשעת לידה. ונהי שאסור להסתכל במקומות המכוסים באשתו נדה, שונה כאן שלא שייך בה הרגל דבר, כי בשעת לידה אין היולדת מסורה לביאה כלל. ועכ"פ אין לאסור להיות נוכח בשעת הלידה בגזרה שמא יסתכל.

מקור: אסיא עג-עד עמ' 139-144 (2004).